

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В. М. КОРЕЦЬКОГО**

СТЕПАНЕНКО Оксана Володимирівна

УДК 323.173

**ПРОТИДІЯ СЕПАРАТИЗМУ ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ
ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 21.01.01 – основи національної безпеки держави
(політичні науки)

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі суспільних процесів центру внутрішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень.

Науковий керівник – доктор політичних наук, професор
КОРНІЄВСЬКИЙ
Олександр Анатолійович,
Національний інститут стратегічних досліджень, головний науковий співробітник відділу суспільних процесів центру внутрішньополітичних досліджень.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук
ЯВІР Віра Анатоліївна,
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, провідний науковий співробітник відділу конституційного права та місцевого самоврядування;

доктор філософії
зі спеціальності 052 – політологія
МОСОРА Михайло Андрійович,
Заклад вищої освіти
«Університет Короля Данила»,
викладач кафедри права
та публічного управління.

Захист відбудеться 1 грудня 2023 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.01 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) політичних наук в Інституті держави і права імені В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий 31 жовтня 2023 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат юридичних наук

Н. М. Батанова

Підписано до друку 27.10.2023.
Формат 60x84/16.
Ум. друк. арк. 1,16. Обл.-вид. арк. 1,3.
Наклад 150 прим. Зам. №

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування теми дослідження. Декілька десятиліть відносного спокою породили віру міжнародної спільноти в те, що у світі після розпаду біполярної системи збережеться статус-кво. Проте світ увійшов у безладну багатополарність, а повномасштабна війна РФ проти України запустила глобальні процеси перегляду й трансформації світового порядку. Турбулентності XXI століття додають безпекові виклики, зокрема поява нового типу воєн, ядерний тероризм, світова продовольча та енергетична криза, потреба у реформуванні міжнародних інституцій, ескалація регіональних конфліктів, зростаюча конкуренція між США та КНР, міграція, активізація праворадикальних і ліворадикальних рухів, посилення популістської риторики, поширення нових різновидів небезпечних епідемій, які формують новий порядок денний сучасності. Також світ потрясають небезпечні своїми наслідками сепаратистські рухи, які в умовах світової гібридної війни набули нових форм і стратегічного потенціалу, стали серйозною асиметричною загрозою як окремим країнам чи регіонам, так і світоустрою загалом. Повномасштабна збройна агресія РФ проти України засвідчила, що сепаратизм є конструйованим феноменом, що несе безпосередню загрозу національній безпеці й територіальній цілісності держави.

Основним завданням системи національної безпеки України повинен стати захист базових інтересів Українського народу. Ця система має спрямовуватися на запобігання внутрішнім (відцентровим тенденціям) і зовнішнім деструктивним чинникам (війни). Врахування етнічного чинника та особливостей міжетнічних відносин є вкрай важливим, оскільки новою тенденцією етнополітичних і геополітичних процесів є їх трансформація внаслідок деструктивного впливу зовнішніх чинників, що дестабілізують внутрішньополітичну ситуацію в державі. Мінімізація конфліктогенного потенціалу міжетнічних відносин є важливою складовою заходів щодо забезпечення державного суверенітету й територіальної цілісності України.

Штучний розкол серед населення, що створюється внаслідок стимулювання внутрішніх суперечностей політичного, міжнаціонального та міжконфесійного характеру, провокування соціально-економічних проблем, тривалої русифікації, нав'язування населенню певних цивілізаційних ідей і цінностей, під час внутрішньодержавної кризи призвів до активізації сепаратистських настроїв, носії яких традиційно залишалися на маргінесі політичного поля.

Оцінювання рівня сепаратистської загрози та протидія цій загрози неможливі без дослідження всіх чинників, що зумовили появу та активізацію явища сепаратизму. Адже, набуваючи форм насилля, тероризму, збройних сутичок та інших антисупільних явищ, сепаратизм стає дестабілізаційним чинником у багатьох суверенних державах. Тож вироблення ефективної системи протидії сепаратизму має відбуватися одночасно із формуванням нової державної етнонаціональної політики як частини політики національ-

ної безпеки, оскільки саме національна безпека в сучасних умовах є об'єктом деструктивного впливу. В прикінцевих положеннях Стратегії національної безпеки від 14.09.2020 р. не передбачено розробки документа, що визначав би шлях та інструменти реалізації етнонаціональної політики. У Стратегії людського розвитку від 14.05.2021 р. однією з оперативних цілей вказується розвиток культурної спадщини та збереження національної пам'яті, що є тільки одним із багатьох можливих напрямів реалізації етнонаціональної політики.

Збереження й утвердження української державності потребує дієвої, ефективної системи запобігання та протидії сепаратизму в умовах розв'язаної РФ широкомасштабної війни. Попри пріоритетність ця система перебуває в процесі формування. Тому, враховуючи динаміку змін зовнішнього та внутрішнього середовища, продукування відповідного комплексу дій в науково-експертних колах та на рівні державної політики є одним з основних питань порядку денного як в етнонаціональній, так і в безпековій сферах.

Теоретичні аспекти дослідження сепаратизму розглянуті в наукових працях зарубіжних учених. До різноманітних аспектів сепаратизму зверталися Б. Андерсон, І. Бернард, Е. Гелнер, Т. Гар, Д. Л. Горовіц, К. Каннінгем, Дж. Келлас, М. Коен, Дж. Лібл, С. Ліпсет, К. Макконахі, С. Роккан, Дж. Соренс, М. Хетчер та ін.

Сепаратистські тенденції в Україні до 2014 р. досліджувалися у контексті етнічного конфлікту (В. Котигоренко), його передумов (Т. Вакулова, Д. Маковська), управління ним (А. Кіссе) та методів врегулювання етнополітичного конфлікту (П. Єрмаков, В. Коцур, Г. Родик). У цей же період з'явилися перші праці про етнополітичну безпеку України (Н. Цицашвілі). Також увагу дослідників привертало регіональні особливості етнополітичних процесів (І. Зварич), проблематика угорської меншини (Ю. Гузинець), українсько-російських відносин (В. Нагірний, В. Семко). Кримське питання в даному аспекті досліджували С. Бекіров, Ю. Білецька, С. Штепа. Проблематика сепаратизму розглядається у статтях М. Басараба, Р. Ключника, К. Колісник, Т. Костюк, О. Кучик, В. Олішевської, П. Панченко, В. Рахмайлова, Є. Рябініна, О. Цебенко.

Після анексії АР Крим і тимчасової окупації окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 р. тема сепаратизму стала однією з провідних в етнополітичному дискурсі України. Теоретичні аспекти цього явища знайшли широке відображення у низці статей (В. Наконечний, Є. Рябінін, Л. Сталенна, М. Стиранка, О. Токовенко, О. Федунь, І. Філоненко, М. Хилько). Безпековий вимір сепаратизму досліджували О. Дахно, С. Сьомін, у контексті етнополітичної стабільності – С. Асланов, територіальної цілісності держав – В. Явір. Частина наукових досліджень присвячена правовим методам протидії сепаратизму (Т. Беркій, О. Бондаренко, І. Кресіна, І. Копотун, А. Місюра, В. Руфанова). Також досліджувалися соціальні (В. Горбатенко, К. Лобода), економічні (Н. Резнікова) та міжнародно-правові аспекти протидії сепаратизму (М. Здоровега, О. Кресін, О. Шаран).

Чимало уваги українські вчені приділили дослідженню європейського феномена сепаратизму, насамперед у Великій Британії (В. Грубов, О. Зернецька, Бельгії (Н. Фозекош), Європейському Союзу загалом (К. Вітман, І. Жолоб, М. Мосора), а також у країнах Азії (І. Володін, В. Ріпа, І. Філоненко), Африки (В. Латенко), на пострадянському просторі (М. Здоровега, Ю. Лесик). Після 2014 р. науковий інтерес до проблематики українського сепаратизму посилюється й серед зарубіжних дослідників (праці І. Качановського, Е. Джуліано, Р. Скави, Г. Россолінські-Лібе, П. Д'Анері, Т. Хопф, Я. Барб'єрі та ін.).

Однак проблематика сепаратизму в контексті формування і реалізації державної етнонаціональної політики з урахуванням наслідків повномасштабного вторгнення РФ на територію суверенної України не стала предметом окремого дослідження українських дослідників, що обумовлює актуальність даної дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана у межах тематики науково-дослідної роботи Національного інституту стратегічних досліджень «Модернізація внутрішньої політики як ендогенний чинник національної безпеки» (номер держреєстрації 0116U001478 (2016)). Тема дисертації затверджена Вченою радою Інституту (протокол № 1 від 27.01.2016 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення та обґрунтування ефективних механізмів протидії сепаратизму та його деструктивним наслідкам як складової державної етнонаціональної політики України в контексті забезпечення національної безпеки держави.

Для досягнення мети поставлені такі **завдання**:

- узагальнити концептуальні наукові підходи до аналізу сепаратизму в контексті державної етнонаціональної політики;
- виявити залежність між дослідженнями націоналізму та розумінням феномена сепаратизму;
- охарактеризувати еволюцію дослідницьких підходів до сепаратизму у вітчизняній етнополітології;
- вивчити європейський досвід протидії сепаратизму;
- з'ясувати вплив євроінтеграції на етнонаціональну політику держав-кандидатів;
- визначити чинники (геополітичні, етнонаціональні, внутрішньополітичні) виникнення і поширення сепаратизму в окремих регіонах України;
- дослідити еволюцію державної етнонаціональної та безпекової політики України щодо проявів сепаратизму;
- запропонувати ефективні шляхи запобігання та протидії сепаратизму з урахуванням сучасних загроз і викликів Україні в контексті державної етнонаціональної політики.

Об'єктом дослідження є державна етнонаціональна політика України.

Предметом дослідження є протидія сепаратизму як складова державної етнонаціональної України.

Методи дослідження. У дисертації використано комплексний підхід, що передбачає використання загальнонаукових і конкретно-наукових методів пізнання для забезпечення обґрунтованості й достовірності наукових результатів. У роботі застосовано сукупність принципів наукового пізнання (історизм, об'єктивність, системність, міждисциплінарність), що сприяло проведенню комплексного аналізу явища сепаратизму в контексті сучасної політичної ситуації у світі. Застосування міждисциплінарного підходу дало змогу використати синергію наукових здобутків політології, етнополітології, соціології, історії, конфліктології, правознавства, геополітики, державного управління та міжнародних відносин. Серед використаних під час дослідження теоретичних та емпіричних методів, що взаємодоповнюються, виокремлено системний, історичний, компаративний (аналіз документів, законодавчих актів, політичних програм, матеріалів ЗМІ), структурно-функціональний, інструментальний підходи. З метою концептуального осмислення систематизованого матеріалу та отримання нових результатів застосувалися діалектичний і синергетичний методи, аналогія і протиставлення, сходження від абстрактного до конкретного. Застосування порівняльного аналізу дало змогу виявити спільне і відмінне у сепаратистських рухах у західноєвропейських і пострадянських країнах, а також визначити особливості протидії сепаратизму засобами і механізмами державної етнонаціональної політики. Відповідно сформульовано висновки щодо застосування традиційних і новітніх інструментів протидії сепаратизму за сучасних геополітичних загроз і викликів, під час війни Російської Федерації проти України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному аналізі феномена сепаратизму як загрози національній безпеці держави та визначенні напрямів і засобів державної етнонаціональної політики України щодо протидії сепаратизму.

Уперше:

– доведено помилковість дихотомії між західним (громадянським) та східним (етнічним) націоналізмом, запропонованої Г. Коном, що лягла в основу етнополітологічних досліджень протягом останніх десятиліть. Хоча Україна здобула незалежність у процесі усамотійнення від СРСР із подальшим його розпадом, що перебував під значним впливом націоналістично налаштованої творчої еліти, однак на Заході та значною частиною населення України заклики до українізації усіх сфер суспільного життя сприймалися як ретроградна тенденція, перешкода на шляху формування модерної, громадянсько-політичної нації. Під впливом дихотомічного протиставлення «гарного» і «поганого» націоналізму заклики до радикальної українізації, які лунали від представників західних областей України, сприймалися як «галицький сепаратизм» та не знаходили підтримки у переважно російськомовному на той час суспільстві. Після анексії АР Крим та окупації окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 р. дедалі більше усвідомлювалася важливість етнічної складової (мова, конфесійна належність, тра-

диції) у формуванні патріотизму та консолідації політичної нації для протистояння зовнішньому агресору. За сучасної воєнно-політичної ситуації Україна переконливо доводить, що етнічний елемент (мова, культура, світоглядні установки) є невід’ємною складовою формування української політичної нації, виступає консолідаційним чинником та не містить жодних суперечностей із демократичними європейськими цінностями;

– запропоновано авторську періодизацію вітчизняних досліджень з проблем сепаратизму. Визначено наступні три етапи: до 2014 р.; з 2014 р. й до 24.02.2022 р.; після 24.02.2022 р. і дотепер. З’ясовано, що на першому етапі сепаратизм досліджувався в контексті етнополітичного конфлікту, його передумов, управління ним та оптимізації методів урегулювання конфлікту. Після анексії АРК та окупації окремих районів Донецької та Луганської областей проросійськими воєнізованими утвореннями тема сепаратизму, зокрема його «російськомовного» підґрунтя, стала провідною в етнополітологічному дискурсі України. Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну спостерігається посилення наукового інтересу до дослідження сепаратизму, зокрема переосмислення концепції Г. Кона про «правильний» західний (громадянський) та «неправильний» східний (етнічний) націоналізм;

– доведено визначальний вплив процесу підготовки до членства в ЄС на етнонаціональну політику держав-кандидатів завдяки механізму обумовленості. Виділено дві групи країн (Польща, Чехія, Угорщина та країни Балтії), досвід яких свідчить, що захист національних меншин був не пріоритетом у процесі підготовки до членства, а радше ситуативною відповіддю на нейтралізацію загроз із боку Російської Федерації щодо відстоювання прав російськомовного населення у колишніх республіках СРСР. Проте у випадку України ця вимога висувається окремими державами-членами з еґоїстичних міркувань – створення в Україні особливих умов для своїх національних меншин (що артикулюють Румунія, Угорщина);

Уточнено:

– поняття сепаратизму, під яким розуміється деструктивне суспільно-політичне явище, що виникає внаслідок відцентрових тенденцій у державі та ставить за мету вихід з-під її юрисдикції шляхом сецесії (створення власної держави), іредентизму (приєднання до іншої держави, що вже існує) або автономізації (деволюції);

– розуміння інструментів запобігання та врегулювання сепаратистських конфліктів, що застосовуються в рамках Європейського Союзу, насамперед так званої «доктрини Проді»: нова держава, утворена шляхом виходу зі складу держави-члена ЄС, стає третьою країною стосовно Союзу. Відповідно вона опиняється за межами ЄС, а її громадяни перестають користуватися правами, якими володіли як громадяни ЄС (право на вільне пересування, на проживання в межах ЄС). Для поновлення цих прав слід пройти тривалу процедуру вступу з високою ймовірністю отримати відмову в членстві в ЄС,

позаяк прийняття нової держави вимагає одностайної згоди держав-членів, у тому числі держави, яку вона покинула;

– тлумачення сепаратизму як політично й ідеологічно конструйованого феномена, що несе загрозу державному суверенітету й національній безпеці. Історично сформована «особлива регіональна донбаська ідентичність» була лише потенційним джерелом сепаратизму. Завдяки введенню до інформаційного простору низки ідеологем, які формували та кристалізували світогляд і ціннісні установки, покладені в основу проросійської ідентичності жителів Донбасу, така «ідентичність» призвела до окупації окремих районів Донецької та Луганської областей проросійськими воєнізованими організаціями;

Отримали подальший розвиток:

– розуміння пріоритетів, цілей і засобів етнонаціональної політики в умовах суспільно-політичних трансформацій та повномасштабної збройної агресії РФ проти України, з огляду на потенційні джерела сепаратизму. В основу такої політики можуть бути покладені положення Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності»;

– обґрунтування необхідності удосконалення законодавства про політичні партії з огляду на роль політичних і регіональних еліт у розвитку сепаратизму. Запропоновано зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні», зокрема щодо необхідності отримання партією на парламентських виборах не менше 1% голосів у всіх областях України для одержання державного фінансування (ст. 17); участі у парламентських виборах протягом 10 років (ст. 5);

– пропозиції щодо мінімізації загрози національній безпеці, пов'язаної з територіальними вимогами сепаратистів, зокрема щодо відмови від фіксації етнічної належності, рідної мови та релігійних переконань респондентів у документах перепису населення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що дослідження може бути використане під час розроблення комплексу заходів щодо протидії сепаратизму як складової етнонаціональної політики та національної безпеки України; для глибшого розуміння науковим співтовариством та політичною елітою сутності сепаратизму, що став одним з інструментів дестабілізації суспільства, нівелювання засадничих принципів національної безпеки держави.

Наукові напрацювання дисертації можуть бути використані у навчальному процесі, формуванні освітніх програм, викладанні дисциплін «Етнополітологія», «Основи національної безпеки», «Конфліктологія», опрацюванні окремих лекційних і практичних занять з політології, інших соціогуманітарних дисциплін у закладах вищої освіти України.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана і рекомендована до захисту в Національному інституті стратегічних досліджень. Основні положення, висновки і пропозиції дисертантки оприлюднювалися під час

проведення наукових заходів: Другої Всеукраїнської наукової конференції «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара (Дніпро, 26-27 травня 2017 р.; тези опубліковано); Міжнародної наукової конференції «Дні науки філософського факультету – 2016» у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (Київ, 16-17 квітня 2016 р.; тези опубліковано); Всеукраїнської наукової конференції «Україна в гуманітарних та соціально-економічних вимірах» у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара (Дніпро, 29-30 квітня 2016 р.; тези опубліковано); V Міжнародної науково-практичної конференції «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності» в Національному університеті «Одеська юридична академія» (Одеса, 23-24 лютого 2018 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладено в 9 публікаціях: 4 статті у наукових фахових виданнях України з політичних наук, 1 стаття у зарубіжному науковому фаховому виданні, 4 тези виступів на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Специфіка проблем, які обумовили предмет дисертаційного дослідження, вплинули на його логіку і структуру. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (448 найменувань). Загальний обсяг роботи – 235 сторінок, із них основний текст –191 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми, її зв'язок із науковими програмами і темами, сформульовано мету і завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, наукову новизну одержаних результатів, наведено дані про їх апробацію та публікації автора за темою дисертації, її структуру та обсяг.

У **першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження сепаратизму»** розглянуто еволюцію наукових досліджень феномена сепаратизму, встановлено їх міждисциплінарний характер, систематизовано науково-дослідницькі підходи до його аналізу, проаналізовано етнополітичні інструменти протидії сепаратизму в сучасних умовах.

У **першому підрозділі «Поняття сепаратизму як мультидисциплінарного феномена»** проаналізовано основні праці зарубіжних і вітчизняних дослідників у сфері права, економіки, державного управління, безпеки, соціології щодо визначення сутності феномена сепаратизму. Визначено, що сепаратизм – це деструктивне суспільно-політичне явище, що виникає внаслідок відцентрових тенденцій у державі та ставить за мету вихід з-під її юрисдикції шляхом сецесії (створення власної держави), іредентизму (приєднання до іншої держави, що вже існує) або автономізації (деволюції).

Дисертантка відзначає, що сецесія є найрадикальнішою формою сепаратизму і за наявності чіткої законодавчої бази може стати цілком легітимним явищем. Іредентизм може бути сепаратистським, експансіоністським, територіальним, етнотериторіальним та поміркованим. Також деякі дослідники виділяють енозіс – відокремлення території для об'єднання із державою, де проживає основна частина етнічної групи; етнічний чинник відіграє провідну роль у сепаратизації.

У другому підрозділі *«Проблематика виникнення та еволюції сепаратизму в сучасній політичній науці»* розглянуто причини виникнення сепаратизму. Проаналізовано низку чинників, які сприяють появі явища сепаратизму в сучасному світі: 1) економіко-географічні, пов'язані з прагненням економічно потужніших регіонів країни відокремитися від бідніших і дотаційних (наприклад, охоплена сепаратистським рухом іспанська Каталонія, діяльність «Ліги Півночі» в Італії); 2) расові (прояви сепаратизму білошкірої меншості в ПАР, рух індіанців Колумбії, Перу); 3) релігійні, які в поєднанні з етнічними поглиблюють розкол у суспільстві та суб'єктивне несприйняття «чужої держави» (Ліван, де існує чимало територіально закритих общин, Ольстер у Великій Британії, що намагається возз'єднатися із католицькою Ірландською Республікою, мусульманське населення Кашміру, яке прагне об'єднання із Пакистаном, кровопролитні війни на Африканському континенті – в Судані, Конго, Ліберії, Сомалі, Анголі та інших країнах); 4) демографічні: нерівномірне розселення в мультинаціональних державах, високий приріст населення певних етнічних груп, щільність та брак життєвого простору; 5) внутрішньополітичні: загострення суспільно-політичних процесів, значна господарсько-економічна самостійність окремих регіонів, фрагментація держави, поява та діяльність регіональних еліт, що відіграють одну з ключових ролей у появі сепаратистських рухів; 6) зовнішньополітичні.

Авторка значну увагу приділяє осмисленню етнічного чинника, вплив якого проаналізовано з точки зору трьох методологічних підходів, в рамках яких нація розглядається як політичне утворення (конструктивізм), етнічна, біосоціальна спільнота (примордіалізм), інструмент політичної боротьби (інструменталізм).

У третьому підрозділі *«Етнополітичні інструменти протидії сепаратизму»* відзначено, що найбільша небезпека сепаратизму для держави полягає в його територіальному вимірі: етнічна група хоче вийти зі складу держави разом із територією, на якій вона проживає. Відповідно основний фокус етнополітичної протидії зосереджений на взаємовідносинах між центром і регіоном, ослабленні відцентрових тенденцій у діяльності регіональних еліт та регіоналістських партій, зміцненні загальнонаціонального консенсусу. Слабкість держави розглядається як фактор, що підвищує привабливість сепаратизму, водночас актуалізує пошук адекватних відповідей на загрози сепаратизму: від компромісу (автономії чи різні форми консоціального управління) до застосування силових заходів, репресій.

Дисертантка обґрунтовує висновок про те, що у найбільш загальних рисах стратегія протидії сепаратизму має включати чотири елементи: 1) держава чітко дає зрозуміти міжнародній спільноті, що вона відкидає акт сепесії і продовжує претендувати на суверенітет над територією, що відокремилася (наприклад, шляхом анулювання декларації про незалежність, підтримки управлінських органів, навіть номінальних, на втраченій території); 2) запобігання визнанню самопроголошеної держави іншими країнами та надання їй дозволу приєднатися до міжнародних організацій; 3) недопущення легітимізації; 4) послідовна політика декларування належності «сепаратистської території» державі.

У **другому розділі «Сепаратистські рухи та етнонаціональна політика в Європі»** проаналізовано діяльність сепаратистських груп у країнах Європи у контексті впливу на їх діяльність процесів європейської інтеграції.

У *першому підрозділі «Політика щодо протидії сепаратизму в державах-членах Європейського Союзу»* розглянуто політику ЄС щодо забезпечення територіальної цілісності та суверенітету держав-членів, удосконалення основних засад урегулювання міжетнічних суперечностей, визначених у документах ЄС. Особливу увагу звернено на те, як підготовка до членства в ЄС вплинула на етнополітичну ситуацію в країнах зі статусом кандидата.

Авторка зазначає, що, на перший погляд, ідея відокремлення від країни-члена ЄС суперечить ідеї розмивання кордонів у дедалі більш інтегрованій спільноті, мотивація акторів-сепаратистів видається парадоксальною: вийти зі складу держави і встановити нові кордони та одночасно прагнути інтегруватися в наднаціональну політичну спільноту за межами національної держави – ЄС. Проте впливові сепаратистські рухи сповідують європейську ідентичність і політичне бачення, яке поєднує усунення перешкод щодо створення наднаціональних органів прийняття політичних рішень. Організаційно-управлінські структури ЄС можуть як стимулювати підтримку незалежної держави, так і перешкоджати появі та поширенню сепаратистських тенденцій. Перспектива соціальної справедливості та перерозподілу багатства в рамках власної економіки як незалежної держави-члена ЄС також може бути вагомим аргументом для громадян окремої національної держави на підтримку відокремлення від «материнської» держави. Окрім цих економічних мотивів, нинішня інституційна структура ЄС може посилити політичні аргументи на користь такого відокремлення.

У *другому підрозділі «Феномен сепаратизму в Іспанії та Великій Британії»* представлено аналіз особливостей сепаратистських рухів у іспанському регіоні Каталонія та Шотландії у Великій Британії, де відбулися референдуми, які внесли елемент політичної нестабільності до загальної європейської політики.

Відзначено, що неефективність іспанської моделі «країни автономій» полягає в тому, що на відміну від федеративного устрою (ФРН, Австрія, США), де чітко поділені сфери відповідальності центру та провінцій, існує рівність прав суб'єктів федерації, іспанська модель будується на асиметрії

прав і повноважень автономій, передбачає їх асиметричне розширення. Розширення автономних прав саме по собі містить механізм дестабілізації, оскільки спочатку автономний уряд і парламент пропонують розширення своїх прав і узгоджують їх із центральним урядом, а потім новий автономний статус затверджує населення регіону на місцевому референдумі. Передумовою конституційної кризи в Каталонії стало блокування Конституційним судом Іспанії статусу автономії регіону в 2006 р., незважаючи на те, що було пройдено усі необхідні процедури.

У дисертації показано, що у Шотландії поширення концепції «економічної нації» внаслідок відкриття двох великих нафтових родовищ у Північному морі зумовило збільшення бюджетних надходжень та дало привід Шотландській національній партії пояснювати вимоги незалежності Шотландії економічними аспектами та бажанням зберегти досягнення її соціально-економічного розвитку. При цьому сепаратистські настрої посилювалися паралельно з процесом деволуції – розширенням автономій адміністративно-політичних частин Сполученого Королівства, внаслідок чого виникли представницькі органи в Лондоні, Уельсі, Північній Ірландії та Шотландії.

У *третьому підрозділі «Вплив розширення ЄС на етнонаціональну політику держав-кандидатів»* дисертантка відзначає, що на початку 1990-х років питанням етнонаціональної політики приділялося більше уваги, ніж у попередні роки. Регіональні організації, зокрема Організація з безпеки і співробітництва в Європі та Рада Європи, відігравали дедалі вагомішу роль у просуванні конкретних політик щодо етнічного розмаїття, використовуючи широкий спектр механізмів: від заохочення добровільної адаптації до прямого нав'язування порядку денного тій чи іншій національній державі.

Особливості впливу ОБСЄ та Ради Європи на країни-кандидати полягають у тому, що 1) наявні інструменти є результатом компромісу щодо способів захисту національних меншин, а тому не відображають чіткої підтримки політики, орієнтованої на конкретні групи, що дає кандидатам значну свободу в інтерпретації стандартів захисту меншин; 2) запропоновані норми захисту національних меншин мають дуже нерівномірну підтримку серед «старих» членів ЄС.

У роботі показано, що одразу після створення Європейський Союз застосовує механізм «обумовленості членства» в процесі розширення: стимулювання змін у політиці та законодавчих реформ у державах-кандидатах шляхом узалежнення їх прийняття до ЄС від виконання низки політичних та економічних вимог. Політика «обумовленості членства» базується на «Копенгагенських критеріях» 1993 р., які містять низку вимог до країн-кандидатів.

Дисертантка виділила й проаналізувала дві групи держав: I) Польща, Чехія, Угорщина та II) країни Балтії, до яких «механізм обумовленості членства» був застосований повною мірою. Перша група держав була основним кандидатом на членство в ЄС із моменту подання заявок. Ці держави вважають відносно етнічно однорідними, хоча в них проживає низка політично

активних національних меншин. Щодо другої групи, то процес набуття ними членства в ЄС певною мірою відбувався з урахуванням позиції РФ. Після здобуття незалежності Естонія та Латвія відновили довоєнне законодавство про громадянство, згідно з яким у 1991 р. право на громадянство мали лише громадяни довоєнних республік та їхні нащадки. Водночас Литва обрала так званий «нульовий варіант» прийняття громадянства. Через побоювання жорсткої реакції з боку РФ захист прав російськомовної меншини був у центрі переговорів про вступ між Рігою, Таллінном та Брюсселем.

У **третьому розділі «Протидія сепаратизму в системі етнонаціональної політики України»** охарактеризовано передумови виникнення сепаратизму в Україні та запропоновано оптимальні шляхи протидії цьому явищу засобами державної етнонаціональної політики.

У *першому підрозділі «Детермінанти активізації сепаратизму в Україні й пріоритети державної етнонаціональної політики»* з'ясовано, що після розпаду СРСР сепаратистські тенденції в Україні мали короткостроковий і маргінальний характер, активізувалися у періоди внутрішньополітичних криз, економічної та соціальної нестабільності, що призводило до поляризації суспільних настроїв та загострення боротьби за розподіл владних ресурсів у державі. Авторка підкреслює, що сфера міжетнічних відносин не набула пріоритетності серед напрямів реалізації державної політики України, що, у свою чергу, зробило цю політику досить вразливою для зовнішніх деструктивних впливів країн, зацікавлених у дезінтеграції України. Зовнішня інформаційна, політична, фінансова підтримка сепаратистських проявів в Україні значно посилювала конфліктогенний потенціал етнонаціональних відносин у переломні періоди розбудови української державності.

У *другому підрозділі «Конструювання проросійського сепаратизму в Криму та на Донбасі»* проаналізовано історичні передумови й сучасні процеси урбанізації та заселення цих регіонів, які обумовили їх соціокультурну специфіку. Суперечливі й часом невиважені дії центральних і місцевих органів влади, особливо у сфері політики ідентичності, призвели до співіснування на Кримському півострові двох ідентичностей – проросійської і кримськотатарської. Крім того, значною мірою на розвиток ситуації у зазначених регіонах вплинув геополітичний фактор у контексті економічної, культурної та інформаційної експансії РФ на теренах України.

Дисертанткою обгрунтовано, що події Помаранчевої революції стали відправною точкою для початку тоді ще латентної гібридної агресії проти України, супроводжувалися реанімацією та активізацією старих маргінальних проєктів, створенням нових проросійських громадських об'єднань. При цьому поширення сепаратистських настроїв у південних і східних областях України стало можливим завдяки запровадженню в інформаційний простір низки ідеологем, які формували світогляд та ціннісні установки, покладені в основу проросійської ідентичності мешканців цих регіонів: ідея все-

слов'янської єдності – «руського міра»; сакральність дати 9 травня, яка символізує велику перемогу над ворогом; антизахідна риторика; демонізація національно-визвольної боротьби Українського народу; захист «російсько-мовного населення» – «співвітчизників» РФ.

У *третьому підрозділі «Сепаратизм як загроза національній безпеці: правові та етнополітичні інструменти десепаратизації»* обґрунтовано, що особливе значення для протидії сепаратизму має розробка комплексу заходів, що поєднує вдосконалення законодавчої бази, формування спільної української ідентичності та недопущення територіальних розмежувань всередині Української держави.

Авторка відзначає, що законодавча база України до останнього часу не надавала достатніх інструментів для протидії сепаратизму. Його деструктивний вплив на національну безпеку лише побіжно згадувався у низці документів, зокрема в Законі України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р., у Воєнній доктрині від 24.09.2015 р., Стратегії національної безпеки України від 14.09.2020 р., у Стратегії воєнної безпеки України від 25.03.2021 р. Не набула практичного втілення ініціатива окремих народних депутатів щодо прийняття Закону України «Про протидію і запобігання сепаратизму та подолання наслідків сепаратистської діяльності на території України (десепаратизацію)», в якому дано визначення сепаратизму. До початку збройної агресії РФ проти України у Кримінальному кодексі України термін «сепаратизм» та похідні від нього поняття не згадувалися. Згідно із Законом України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» від 16.06.2014 р. Кодекс доповнено статтею 110-2 про фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України.

Дисертантка обґрунтовує думку, що основою державної етнонаціональної політики України, у тому числі задля недопущення створення сприятливих умов для сепаратизму, має бути зміцнення української складової у націєтворчому процесі. Перші кроки у цьому напрямі зроблено на державному рівні лише у 2022 р., після повномасштабного вторгнення РФ: прийнято Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (від 13.12.2022 р.) та затверджено оновлену Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України.

У роботі як один із варіантів забезпечення прав національних меншин та запобігання спробам створення національно-територіальних автономій розглядається можливість запровадження інституту етнокультурної автономії.

У **висновках** викладено основні результати дисертаційного дослідження, теоретичні й практичні аспекти осмислення проблеми протидії сепаратизму як складової державної етнонаціональної політики України.

1. Сепаратизм – це деструктивне суспільно-політичне явище, що виникає внаслідок відцентрових тенденцій у державі та ставить за мету вихід з-під її юрисдикції шляхом сецесії (створення власної держави), іредентизму (приєднання до іншої держави, що вже існує) або автономізації (деволюції). Його поява є наслідком дії комплексу чинників: 1) економіко-географічні пов'язані з прагненням економічно потужніших регіонів країни відокремитися від бідніших та дотаційних (охоплена сепаратистським рухом іспанська Каталонія, діяльність «Ліги Півночі» в Італії); 2) расові (прояви сепаратизму білошкірої меншості в ПАР, рух індіанців у Колумбії та Перу); 3) релігійні в поєднанні з етнічними факторами поглиблюють розкол у суспільстві, суб'єктивне несприйняття «чужої держави» (Ліван, де чимало територіально закритих общин, Ольстер у Великій Британії, що намагається возз'єднатися з католицькою Ірландською Республікою, мусульманське населення Кашміру, яке прагне об'єднання з Пакистаном, кровопролитні війни на Африканському континенті – в Судані, Конго, Ліберії, Сомалі, Анголі та ін.); 4) демографічні: нерівномірне розселення у мультинаціональних державах, високий приріст населення у певних етнічних групах, щільність та брак життєвого простору; 5) внутрішньополітичні (загострення суспільно-політичних процесів, значна господарсько-економічна самостійність окремих регіонів, фрагментація держави, діяльність регіональних еліт), що відіграють ключову роль у появі сепаратистських рухів; 6) зовнішньополітичні фактори.

2. Осмислення ролі етнічного чинника у виникненні та еволюції сепаратизму тісно пов'язане з дослідженням націоналізму, зокрема з дихотомією між західним (громадянським) та східним (етнічним) націоналізмом, запропонованою Г. Коном, що лягла в основу етнополітологічних досліджень протягом останніх десятиліть. Хоча Україна здобула незалежність у процесі сепаратизації від СРСР із подальшим його розпадом, що перебував під значним впливом націоналістично налаштованої творчої еліти, однак на Заході та значною частиною населення країни заклики до українізації усіх сфер суспільного життя сприймалися як ретроградна тенденція, перешкода на шляху формування модерної, громадянсько-політичної нації. Під впливом дихотомічного протиставлення «гарного» і «поганого» націоналізму заклики до радикальної українізації, які лунали від представників західних областей України, сприймалися як «галицький сепаратизм» та не знаходили підтримки у переважно російськомовному на той час суспільстві. Помаранчева революція 2004 р. актуалізувала політику «м'якої» українізації, що активізувало зусилля РФ щодо конструювання російськомовної промосковської спільноти із сепаратистськими вимогами, особливо на сході та в Криму. Після анексії АРК та окупації окремих районів Донецької та Луганської областей у 2014 р. дедалі більше усвідомлюється важливість етнічної складової (мова, конфесійна належність, традиції) у формуванні патріотизму та консолідації нації для протистояння зовнішньому агресору. З лютого 2022 р. Україна переконливо доводить, що етнічний елемент (мова, культура, світо-

глядні установки) є невід'ємною складовою громадянсько-політичної нації, виступає консолідаційним чинником та не містить жодних суперечностей із демократичними європейськими цінностями.

3. Детальний аналіз доробку українських учених у дослідженні етнонаціональних відносин дав змогу виділити три періоди розвитку вітчизняної етнополітології: 1) до 2014 р.; 2) з 2014 р. й до 24 лютого 2022 рр.; 3) після 24 лютого 2022 р. й дотепер. На першому етапі сепаратизм досліджувався в контексті етнополітичного конфлікту, його передумов, управління ним та оптимізації методів урегулювання конфлікту. Після анексії АРК та окупації окремих районів Донецької та Луганської областей проросійськими воєнізованими утвореннями тема сепаратизму, зокрема його «російськомовного» підґрунтя, стала провідною в етнополітичному дискурсі України. З'явилися праці, де глибоко аналізуються причини сепаратизму, його прояви та ефективні інструменти протидії.

4. У контексті набуття Україною статусу країни-кандидата на вступ до ЄС особливої актуальності набуває дослідження феномена сепаратизму на Європейському континенті та впливу етнополітичного чинника на переговорний процес щодо приєднання до ЄС. З одного боку, ЄС створює сприятливі умови для зростання автономії регіонів шляхом сприяння їх розвитку в рамках політики згуртованості та створення уявлення про самостійне існування поза рамками «материнської» держави, але у складі багаторівневого наднаціонального утворення – Європейського Союзу. З іншого боку, аналіз проявів сепаратизму в Каталонії та Шотландії свідчить про послідовність ЄС у дотриманні так званої «доктрини Проди»: нова держава, утворена шляхом виходу зі складу держави-члена ЄС, стає третьою країною стосовно ЄС. Відповідно вона опиняється за межами ЄС, а її громадяни перестають користуватися правами, які вони мали як громадяни ЄС (право на вільне пересування, на проживання в межах ЄС). Щоб поновити втрачені права, нова незалежна держава повинна подати заявку на членство в ЄС і пройти тривалий процес вступу. Водночас вона ризикує отримати відмову, позаяк прийняття нової держави до складу ЄС вимагає одностайної згоди від держав-членів ЄС, у тому числі від держави-члена, яку вона щойно покинула.

5. Механізм обумовленості прийняття нових членів до ЄС, першим проявом якого стало прийняття Копенгагенських критеріїв у 1993 р., посилює вплив Брюсселя на етнонаціональну політику держав-кандидатів, зокрема щодо захисту національних меншин. Цей механізм сприяє гармонізації законодавства держав-кандидатів із міжнародним та європейським правом у сфері захисту національних меншин. Однак у ході п'ятого розширення ЄС у 2004 р. його важливість була зумовлена безпековими міркуваннями: мінімізувати ймовірність силових дій з боку РФ для захисту російськомовної меншини у країнах Балтії (Естонії та Литві). Водночас деякі країни скористалися цим правом для демонстрації своєї поваги до прав меншин (створення культурних автономій в Угорщині). У процесі прийняття України до ЄС слід очікувати такого розвитку ситуації, за якої окремі держави-члени ЄС

вимагатимуть особливого ставлення до представників своїх національних меншин в Україні (на чому наполягає Угорщина).

6. Відсутність чіткої та виваженої етнонаціональної політики в умовах суспільно-політичних трансформацій та деструктивних впливів сусідніх держав є одним із факторів активізації сепаратистських настроїв в Україні. До потенційних джерел напруги на етнополітичній мапі України можна віднести південні та східні області, Закарпаття і Північну Буковину. Вони утворюють зону етнополітичної нестабільності в силу прикордонного положення, тривалості та компактності проживання населення, чисельності національних меншин, їх політизації. Не можна виключати того, що ці регіони можуть стати плацдармом для подальшої радикалізації та штучного поширення сепаратистських настроїв, які можуть активізуватися під впливом геополітичного чинника, в контексті якого сепаратизм перетворюється на один з інструментів світової гібридної війни проти України. При цьому використання саме етнічного чинника стало дієвим інструментом для дестабілізації ситуації в Україні з боку РФ. Особливо показово геополітичний вплив російського чинника виявився на території АР Крим – в економічній, культурній, інформаційній російській експансії.

7. Поряд із проросійським іредентизмом ключову роль у поширенні сепаратистських настроїв у південних та східних областях України відіграв комплекс внутрішньополітичних чинників: діяльність регіональних еліт, що полягала в активному транскордонному, економічному, соціально-культурному співробітництві з РФ; дисбаланс у соціально-економічному розвитку регіонів; відсутність виваженої політики національної ідентичності; використання мовного чинника та суперечностей історичної пам'яті; поширення в інформаційному просторі риторики про ментальну та світоглядну відмінність між жителями Східної та Західної України.

8. Сепаратистські тенденції на Донбасі завжди мали короткостроковий і маргінальний характер, активізувалися щоразу в періоди внутрішньополітичних криз, економічної, соціальної нестабільності. Це призводило до поляризації суспільних настроїв та загострення боротьби за розподіл владних ресурсів у державі. Особливості урбанізації та заселення краю сформували соціокультурну специфіку Донбасу. Етнонаціональні, демографічні, соціально-економічні, суспільно-політичні особливості вплинули на формування «регіональної донбаської ідентичності». Проте сама по собі вона не стала причиною поширення сепаратистських настроїв. Останні стали можливими завдяки введенню в інформаційний простір низки ідеологем, які формували та кристалізували світогляд, ціннісні установки, покладені в основу проросійської ідентичності жителів Донбасу. Це ідеї всеслов'янської єдності – «руського міра»; сакральність дати 9 травня, яка символізує велику перемогу над ворогом; антизахідна риторика; демонізація національно-визвольної боротьби Українського народу; захист усіх російськомовних мешканців України, які для Росії є «співвітчизниками». Синтез вищезазначених ідей став ідеологічною основою квазидержавних утворень на тимча-

сово окупованих територіях ОРДЛО, які, апелюючи до цих ідеологем, спробували запропонувати гібридний проєкт державотворення.

9. Оскільки регіональні еліти відіграють провідну роль в актуалізації та конструюванні національної ідентичності, то в етнонаціональній політиці має бути розроблена і реалізована низка запобіжних заходів щодо утворення містечкових або регіональних політичних партій. Хоча в Україні законодавство опосередковано забороняє створення регіональних партій, однак у 2020 р. на місцевих виборах виникла ситуація, коли загальнонаціональні партії не були представлені в усіх обласних радах, натомість у деяких регіонах перемогу здобули партії, невідомі на загальнонаціональному рівні.

Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні» слід внести такі зміни:

– до ст. 17.3: «Політична партія має право на отримання державного фінансування її статутної діяльності, якщо на останніх чергових або позачергових виборах народних депутатів України її виборчий список кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі отримав не менше 5% голосів виборців від загальної кількості голосів виборців, поданих за всі виборчі списки кандидатів у народні депутати України у загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі» за умови отримання не менше 1% голосів у всіх областях України;

– до ст. 5 «Обмеження щодо утворення і діяльності політичних партій»: утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на задоволення інтересів виборців конкретної території, що виражається у відмові брати участь у парламентських виборах протягом 10 років.

10. Російська збройна агресія зумовила масштабну міграцію населення як всередині України, так і за її межі. Це повністю нівелює етнічну статистику, зібрану в ході Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Оскільки саме територіальні претензії сепаратистів є основною загрозою національній безпеці держави, то при проведенні наступних переписів населення України доцільно відмовитися від фіксації етнічної належності, рідної мови та релігійних переконань респондентів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України з політичних наук, включаючи внесені до міжнародних наукометричних баз даних:

1. Павлятенко О. В. Феномен сепаратизму в сучасному світі. *Гілея*. 2016. Вип. 115. С. 398–403. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_115_100.
2. Павлятенко О. В. Идеологеми проросійського сепаратизму в Україні. *Вісник Львівського університету*. Серія Філософсько-політологічні студії. 2017. Вип. 14. С. 169–176. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlu_fps_2017_14_26.
3. Павлятенко О. В. Умови та фактори поширення сепаратистських настроїв в Україні: етнонаціональний аспект. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія Політологія. Соціологія. Право. 2017. № 1–2. С. 64–68. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2017_1-2_12.
4. Павлятенко О. В. Внутрішньополітичні чинники виникнення сепаратизму в Україні. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія Історія. Політологія. 2018. № 21. С. 203–212. URL: <http://visnyk-politologia.mdu.in.ua/uk/visnyk-21.pdf>

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав з політичних наук:

5. Павлятенко О. В. Сучасні прояви сепаратизму в країнах Західної Європи (на прикладі Каталонії та Шотландії). *Slovak international scientific journal*. 2018. № 20. С. 18–29. URL: <http://sis-journal.com/wp-content/uploads/2018/09/Slovak-international-scientific-journal-VOL.1-%E2%84%9620-2018.pdf>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Павлятенко О. В. Поняття та феномен сепаратизму: теоретичний аспект: матеріали Другої Всеукр. наук. конф. «Соціально-гуманітарні науки та сучасні виклики» у Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара (м. Дніпро, 26-27 травня 2017 р.). Дніпро, 2017. С. 55-57.
7. Павлятенко О. В. Витоки регіонального сепаратизму на Донбасі: матеріали Міжнародної наук. конф. «Дні науки філософського факультету – 2016» в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (м. Київ, 16-17 квітня 2016 р.). Київ, 2016. С. 135-138.
8. Павлятенко О. В. Сепаратизм як інструмент «гібридної війни»: матер. Всеукраїнської наук. конф. «Україна в гуманітарних та соціально-економічних вимірах» в Дніпровському національному університеті імені Олеся Гончара (м. Дніпро, 29-30 квітня 2016 р.). Дніпро, 2016. С. 45-47.
9. Павлятенко О. В. Етнічні чинники загроз сепаратизму в Україні: матеріали V Міжнародної наук.-практ. конф. «Людина, суспільство, політика: актуальні виклики сучасності» в Національному університеті «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 23-24 лютого 2018 р.). Одеса, 2018. С. 24-28.

АНОТАЦІЇ

Степаненко О. В. Протидія сепаратизму як складова державної етнонаціональної політики України. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01 – основи національної безпеки держави. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, 2023.

Дисертаційне дослідження присвячене комплексному аналізу явища сепаратизму в умовах політичної нестабільності в Україні та державах-членах ЄС.

Відзначено, що, з одного боку, Європейський Союз створює сприятливі умови для зростання автономії регіонів шляхом сприяння їх розвитку в рамках політики згуртованості та створенню ілюзії самостійного існування поза рамками «материнської» держави. З іншого боку, аналіз проявів сепаратизму в Каталонії та Шотландії свідчить про послідовність ЄС у дотриманні «доктрини Проди»: нова держава, утворена шляхом виходу зі складу держави-члена ЄС, стає третьою країною стосовно Союзу й повинна пройти через процедуру отримання членства.

Обґрунтовано, що відсутність чіткої та виваженої етнонаціональної політики в умовах суспільно-політичних трансформацій та деструктивних впливів сусідніх держав є одним із факторів, які призвели до активізації сепаратистських настроїв в Україні. Ключову роль у поширенні сепаратистських настроїв у південних та східних областях України відіграв комплекс внутрішньополітичних чинників (активне співробітництво регіональних еліт з Росією; дисбаланс у соціально-економічному розвитку регіонів; відсутність виваженої політики національної ідентичності; використання мовного фактора та суперечностей історичної пам'яті).

Запропоновано низку рекомендацій щодо запобігання та протидії сепаратизму, зокрема шляхом удосконалення законодавства про політичні партії з огляду на роль еліт у розвитку сепаратизму та відмови від фіксації етнічної належності, рідної мови та релігійних переконань респондентів при переписах населення.

Ключові слова: сепаратизм, протидія сепаратизму, національна безпека, сецесія, етнополітичний конфлікт, етнонаціональні відносини, державна етнонаціональна політика.

Stepanenko O.V. Counteracting separatism as a component of the state ethno-national policy of Ukraine. – *Manuscript.*

Thesis for the degree of Candidate of political sciences, speciality 21.01.01 – fundamentals of national security of the state (political science). Volodymyr M. Koretskyi Institute of State and Law, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive analysis of the phenomenon of separatism in the context of political instability in Ukraine and the EU member

states. The intensification of separatist movements and their escalation into armed confrontation in a number of countries makes it necessary to conduct an objective and detailed study of this phenomenon.

In the context of ethno-national politics, the thesis analyses the impact of the dichotomy of Western (civic) and Eastern (ethnic) nationalism proposed by H. Kohn on the study of separatist movements. Although Ukraine gained independence in the process of separation from the USSR and its subsequent collapse, which was heavily influenced by the nationalist-minded creative elite, in the West and by a large part of the Ukrainian population, calls for the Ukrainisation of all spheres of public life were perceived as a retrograde trend, an obstacle to the formation of a modern, civil nation. Under the influence of the dichotomous opposition between «good» and «bad» nationalism, calls for radical Ukrainisation coming from representatives of the western regions of Ukraine were perceived as «Galician separatism» and did not find support in the predominantly Russian-speaking society of the time. The Orange Revolution of 2004 revived the policy of «soft» Ukrainisation, which intensified Russia's efforts to construct a Russian-speaking pro-Moscow community with separatist demands, especially in the east and Crimea. After the annexation of the Autonomous Republic of Crimea and the occupation of certain districts of Donetsk and Luhansk regions in 2014, the importance of the ethnic component (language, religion, traditions) in shaping patriotism and consolidating a civil and political nation to resist an external aggressor is being recognised. Since February 2022, Ukraine has been convincingly proving that the ethnic element (language, culture, worldview) is an integral part of a civil and political nation, acts as a consolidating factor and does not contradict democratic European values.

It is noted that, on the one hand, the European Union creates favourable conditions for the growth of regional autonomy by promoting their development within the framework of cohesion policy and creating the illusion of independent existence outside the parent state, but as part of a multi-level supranational entity, which is the Union. On the other hand, the analysis of separatism in Catalonia and Scotland shows the EU's consistency in adhering to the provisions of the so-called "Prodi Doctrine": a new state formed by secession from an EU member state becomes a third country in relation to the Union. Accordingly, it finds itself outside the EU, and its citizens cease to enjoy the rights they have as EU citizens (e.g., the right to free movement and residence within the Union). To resume the enjoyment of these rights, the newly independent state must apply for EU membership and go through a lengthy accession process. They also run the risk of being rejected, as the admission of a new member state requires the unanimous consent of EU member states, including the state it has just left.

It is substantiated that the lack of a clear and balanced ethno-national policy in the context of socio-political transformations and destructive influences of neighbouring states is one of the factors that led to the intensification of separatist sentiments in Ukraine. Potential sources of tension on the ethno-political map of Ukraine include the southern and eastern regions, Transcarpathia and Northern

Bukovyna. They form a zone of ethno-national instability due to their border location, long and compact residence of the population, the number of national minorities, and their politicisation. A set of domestic political factors played a key role in the spread of separatist sentiment in the southern and eastern regions of Ukraine. These included the activities of regional elites, which included active cross-border, economic, social and cultural cooperation with Russia; imbalances in the socio-economic development of the regions; the lack of a balanced national identity policy; the use of the language factor and contradictions in historical memory; and the spread of rhetoric in the information space about the mental and ideological differences between residents of Eastern and Western Ukraine.

The author offers a number of recommendations for preventing and counteracting separatism, in particular by improving the legislation on political parties, taking into account the role of elites in the development of separatism. In particular, the Law of Ukraine "On Political Parties in Ukraine" should be amended to require a political party to receive at least 1% of the votes in parliamentary elections in all regions of Ukraine in order to receive state funding (Article 17) and to participate in parliamentary elections once in 10 years (Article 5). To minimise the threat to national security posed by the territorial demands of the separatists, it is recommended that the ethnicity, native language and religious beliefs of respondents should not be recorded in census documents and any other official documents.

Keywords: separatism, countering separatism, national security, secession, ethno-political conflict, ethno-national relations, state ethno-national policy.